

COMPETENTIEPROFIEL

ZG

Competentieprofiel voor beroeps-
krachten in de gehandicaptenzorg
die ondersteuning bieden aan
mensen met een zintuiglijke
beperking

Voorwoord	4
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding, functie en totstandkoming van het competentieprofiel ZG	6
1.2 Kenmerken van het competentieprofiel ZG	7
2 Beschrijving van de doelgroep	10
2.1 Typering van (mensen met) een zintuiglijke beperking	10
2.2 Het ondersteunen van mensen met een zintuiglijke beperking	11
3 Kernopgaven	16
4 Competenties	18
Bijlagen	
1 Werkgroep ZG	24
2 Bronnen	25
3 Taken en kernopgaven	26
4 Competenties	28

Voor u ligt het concept competentieprofiel voor begeleiders van mensen met een zintuiglijke beperking - kortweg: het competentieprofiel ZG. Het profiel is opgesteld door de Werkgroep ZG van de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) in samenwerking met het Kenniscentrum Beroepsonderwijs Arbeidsmarkt (KBA).

Leeswijzer

In dit competentieprofiel ZG wordt systematisch beschreven welke *specifieke competenties* nodig zijn voor het ondersteunen van mensen met een zintuiglijke beperking. Met ‘specifieke competenties’ geven we aan dat dit competentieprofiel geen volledig overzicht van competenties bevat, maar is toegespitst op competenties die onderscheidend zijn voor het werken met mensen met een zintuiglijke beperking. Het competentieprofiel ZG is te lezen als een aanvulling op het Landelijk competentieprofiel beroepskrachten primair proces gehandicaptenzorg (niveau ABC) en het Beroepscompetentieprofiel voor professionals met een hogere functie (niveau D) in het primaire proces van de gehandicaptenzorg (verder in dit profiel aangeduid als de beroepscompetentieprofielen).

In *hoofdstuk 1* wordt de werkwijze beschreven die is gehanteerd bij het opstellen van dit competentieprofiel. Dit hoofdstuk is vooral bestemd voor lezers die zijn geïnteresseerd in achtergrondinformatie over het competentieprofiel: de functie ervan, de totstandkoming en een verantwoording van de werkwijze.

In *hoofdstuk 2* wordt de doelgroep getypeerd en wordt aangegeven wat kenmerkend is voor het ondersteunen van deze doelgroep. Dit wordt vervolgens nader uitgewerkt in *hoofdstuk 3* en *hoofdstuk 4*, waarin respectievelijk de kernopgaven en de competenties worden beschreven die specifiek zijn voor het ondersteunen van mensen met een zintuiglijke beperking.

In de tekst wordt regelmatig verwezen naar de beroepscompetentieprofielen. De taken, kernopgaven en competenties uit deze profielen zijn opgenomen in de *bijlagen 3 en 4*.

Terminologie

De afkorting ZG staat voor zintuiglijk gehandicapt, verder aangeduid als zintuiglijke beperking. Dat kan een beperking zijn van het gehoor,

het zien, het evenwicht, het voelen en tasten, de smaak en reuk en de communicatie (spraak en taal).

De term *begeleider* wordt in dit competentieprofiel gebruikt als verzamelbegrip voor functies - van uiteenlopend functieniveau - in het primaire proces van de gehandicaptenzorg. Instellingen voor gehandicaptenzorg gebruiken voor deze functies verschillende benamingen zoals assistent begeleider, begeleider, woonbegeleider, activiteitenbegeleider, persoonlijk begeleider, senior begeleider, coördinerend begeleider et cetera.

Voor *ondersteuningsplan* kan ook begeleidingsplan worden gelezen.

In dit inleidende hoofdstuk wordt beschreven waarom en hoe het competentieprofiel tot stand is gekomen (paragraaf 1.1) en wordt aangegeven hoe dit competentieprofiel zich verhoudt tot de beroepscompetentieprofielen (paragraaf 1.2). De informatie over de relatie tussen het competentieprofiel ZG en de beide beroepscompetentieprofielen is van belang om de vervolghoofdstukken in perspectief te kunnen plaatsen.

1.1

Aanleiding, functie en totstandkoming van het competentieprofiel ZG

Een competentieprofiel ZG

Het bieden van zorg en ondersteuning aan een aantal specifieke doelgroepen in de gehandicaptenzorg vraagt van beroepskrachten om aanvullende deskundigheid. In 2006 is daarom gestart met het ontwikkelen van competentieprofielen voor beroepskrachten in de gehandicaptenzorg die met een bijzondere doelgroep werken. Er zijn inmiddels profielen ontwikkeld voor de doelgroepen: cliënten met niet aangeboren hersenletsel (NAH), cliënten met ernstige meervoudige beperkingen (EMB), cliënten met een lichte verstandelijke beperking en gedragsproblemen ((SG)LVB), cliënten met een zintuiglijke beperking spectrum stoornis (ASS), cliënten met een zintuiglijke beperking (ZG), kinderen/jongeren en hun ouders/verzorgers ('Jeugd en gezin') en cliënten met een ernstige verstandelijke beperking en gedragsproblemen (EVB+). Deze verdiepende profielen zijn een aanvulling op de beroepscompetentieprofielen ABC (mbo) en D (hbo); alleen de 'extra' competenties staan dan ook in deze verdiepende profielen beschreven.

Nieuwe versie van het Competentieprofiel ZG

Op initiatief en met middelen van de Stichting Arbeidsmarkt Gehandicaptenzorg (STAG) is in 2012 gestart met het actualiseren van profielen die meer dan vijf jaar oud zijn. In 2015 is dit het geval voor het profiel ZG, dat is ontwikkeld in 2009. Bij het de actualiseren van het competentieprofiel ZG is nagegaan of veranderingen in de zorg en ondersteuning aan deze doelgroep voldoende tot uiting komen in het competentieprofiel ZG. Het profiel is beperkt aangepast. Vooral zo dat het weer aansluit bij de (nieuwe) beroepscompetentieprofielen.

Functie van het competentieprofiel

Mensen met een zintuiglijke beperking vormen een doelgroep met een specifieke zorg- en ondersteuningsbehoefte. De professionele ondersteuners van mensen met een zintuiglijke beperking moeten dan ook over specifieke expertise en competenties beschikken.

De verdiepende competentieprofielen kunnen voor organisaties in de gehandicaptenzorg een hulpmiddel zijn om opleidingen te ontwikkelen of de vraag van de organisatie te verhelderen naar organisaties die opleidingen aanbieden. Ook kunnen de profielen een hulpmiddel zijn om bestaande opleidingen te toetsen.

Het competentieprofiel kan ook een functie vervullen in het HR-beleid van de organisatie. Bijvoorbeeld als informatiebron om na te gaan in hoeverre medewerkers beschikken over de benodigde competenties, om de opleidingsbehoeften te inventariseren, of als hulpmiddel bij de werving en selectie van medewerkers of de ontwikkeling van medewerkers.

1.2

Kenmerken van het competentieprofiel ZG

Het beroepscompetentieprofiel als referentiekader

De taken, kernopgaven en competenties die zijn beschreven in de beroepscompetentieprofielen (BEROEPSCOMPETENTIEPROFIEL niveau ABC en niveau D), zijn voor een groot deel ook van toepassing voor beroepskrachten die mensen met een zintuiglijke beperking begeleiden. Voor een deel is er bij hen sprake van een 'extra' in de vorm van een aanvulling of een toespitsing. Het verdiepende competentieprofiel ZG is er op gericht om juist dit 'extra' te beschrijven. Hieruit vloeit voort dat in het competentieprofiel ZG:

- *niet* de taken, kernopgaven en competenties uit beide Beroepscompetentieprofielen worden herhaald. Het competentieprofiel ZG is immers een standaard voor specifiek op ZG gerichte opleidingen, niet gericht op de basis maar op het 'extra'.
- *wel* wordt voortgebouwd op de Beroepscompetentieprofielen. Door deze als vertrekpunt te nemen en er naar te verwijzen kan helder worden aangegeven wat typerend of onderscheidend is.

Zowel wat betreft de structuur en opbouw als wat betreft de inhoud bouwt het competentieprofiel ZG voort op de beroepscompetentieprofielen.

- a. Het te ontwikkelen competentieprofiel volgt de structuur van de Beroepscompetentieprofielen en bestaat in grote lijnen uit dezelfde kernelementen. Het competentieprofiel ZG bestaat uit:
- een *beschrijving van de doelgroep*;
 - de (specifieke) *kernopgaven* waar de beroepskracht die mensen met een zintuiglijke beperking begeleidt mee wordt geconfronteerd;
 - de (specifieke) *competenties* waarover de beroepskracht dient te beschikken.

In het competentieprofiel ZG zijn geen *taken* geformuleerd; in dit opzicht wordt verwezen naar de Beroepscompetentieprofielen. Hiervoor is gekozen omdat in de optiek van de werkgroep ZG de taken voor het ondersteunen van cliënten met niet aangeboren hersenletsel niet wezenlijk afwijken van de taken zoals beschreven in de beroepscompetentieprofielen.

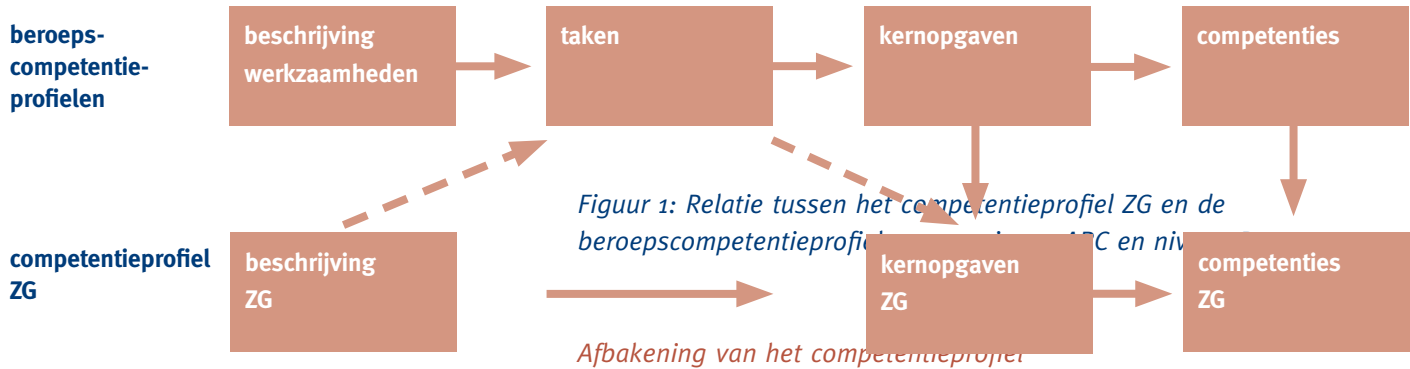
- b. De beschrijving van de cliëntgroep ZG, de kernopgaven en de competenties zijn in samenhang met elkaar beschreven en zijn tevens afgestemd op de kernopgaven en competenties uit de Beroepscompetentieprofielen.

De kernopgaven en competenties in het competentieprofiel ZG worden enerzijds afgeleid uit de beroepscompetentieprofielen, door het beantwoorden van de volgende vragen: welke kernopgaven en competenties uit de Beroepscompetentieprofielen zijn ‘onverkort’ van toepassing voor het werken met de doelgroep ZG, welke dienen aangepast of toegespitst te worden, en zijn er voor het begeleiden van mensen met een zintuiglijke beperking kernopgaven of competenties aan de orde die in de Beroepscompetentieprofielen niet zijn beschreven?

Anderzijds vloeien de kernopgaven en competenties voort uit de beschrijving van ZG. In deze beschrijving worden kenmerken van de cliëntdoelgroep ‘mensen met een zintuiglijke beperking’ geschetst, en vervolgens wordt aangegeven wat de betekenis hiervan is voor de begeleider van mensen met een zintuiglijke beperking: wat maakt het werk anders, met welke kritische situaties of dilemma’s wordt deze begeleider geconfronteerd en wat is cruciaal om hier goed mee om te gaan? Op basis hiervan is, als een soort ‘check’

op het afleiden van de kernopgaven en competenties uit de Beroepscompetentieprofielen, nagegaan of de essentie van het werken met de doelgroep ZG voldoende tot uitdrukking komt in de kernopgaven en competenties.

Schematisch kan het bovenstaande als volgt worden weergegeven:

Figuur 1: Relatie tussen het competentieprofiel ZG en de beroepscompetentieprofielen voor niveau ABC en niveau D

Het competentieprofiel ZG heeft, zoals de volledige naam aangeeft, betrekking op beroepskrachten in het primaire proces van de gehandicaptenzorg die zorg en ondersteuning bieden aan mensen met een zintuiglijke beperking. Evenals in de Beroepscompetentieprofielen voor niveau ABC en niveau D behoren medewerkers in de paramedische zorg niet tot de doelgroep van dit competentieprofiel. Hetzelfde geldt voor staffunctionarissen en leidinggevenden.

2

In dit hoofdstuk wordt in paragraaf 2.1 eerst de cliëntdoelgroep ‘mensen met een zintuiglijke beperking’ gekenschetst. Daarna wordt in paragraaf 2.2 aangegeven wat de betekenis hiervan is voor de begeleider van mensen met een zintuiglijke beperking: wat maakt het werk anders, met welke kritische situaties of dilemma’s wordt de begeleider geconfronteerd en wat is cruciaal om hier goed mee om te gaan?

In de zorg voor mensen met een zintuiglijke beperking is een verschuiving gaande naar zaken die uitstijgen boven de basisbehoeften. Daarbij wordt het van belang geacht dat niet alleen wordt gekeken naar de beperkingen maar ook naar de mogelijkheden van de persoon met een zintuiglijke beperking. Dit competentieprofiel ZG sluit aan bij deze verschuiving. Dit is zowel merkbaar in de beschrijving van het werk van de begeleider van mensen met een zintuiglijke beperking (paragraaf 2.2) als in de kernopgaven en competenties in de hoofdstukken 3 en 4.

2.1

Typering van (mensen met) een zintuiglijke beperking

We kunnen drie hoofdgroepen onderscheiden van mensen met een zintuiglijke beperking:

- mensen met een visuele beperking;
- mensen met een auditieve beperking;
- mensen met een visuele en auditieve beperking (mensen met doofblindheid).

Bij mensen met een verstandelijke beperking gecombineerd met een visuele en/of auditieve beperking spreken we van een *meervoudige beperking*. Mensen met een zintuiglijke beperking, mensen met doofblindheid en mensen met een meervoudige beperking hebben meer kans op problemen met het deelnemen aan het maatschappelijk leven (participatie) en het handelen (activiteiten).

Bij een deel van de ZG-cliënten is sprake van bijkomende stoornissen en/of problemen, zoals autisme of gedragsproblematiek.

Een zintuiglijke beperking heeft grote impact op de totale ontwikkeling. Hierdoor kan iemand met een zintuiglijke beperking, problemen tegenkomen op alle gebieden van het functioneren, maar vooral op het vlak van (de ontwikkeling van) communicatie, en voor auditief beperkten ook op het gebied van spraak en taal. Bij mensen met een

zintuiglijke beperking bestaat een grotere kans op problemen bij het vergaren en verwerken van informatie, mobiliteit, zelfredzaamheid, motoriek en lichaamshouding, cognitieve ontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling en gedrag.

Mensen met doofblindheid ondervinden zodanig belemmering van hun beperking, dat zij voor de begeleiding bij bovenstaande problematiek, aangewezen zijn op doofblind-specifieke ondersteuning. De begeleiding is complexer dan bij mensen met een enkelvoudige beperking. Mensen met doofblindheid kunnen de wereld als onveilig en onvoorspelbaar beleven en kunnen kwetsbaar en sterk afhankelijk van de begeleider zijn voor het opdoen van ervaringen.

Er zijn grote verschillen tussen mensen die op latere leeftijd doofblind worden of waarbij dat is aangeboren. Er kan bijvoorbeeld sprake zijn van een zeer basaal niveau van functioneren (ook op sociaal-emotioneel gebied); dit is afhankelijk van het behaalde ontwikkelingsniveau voordat de handicap zich verder ontwikkelde. Door tijdig doofblind-specifieke ondersteuning aan te bieden en deze ondersteuning te verbeteren, is het mogelijk dat mensen met doofblindheid zich ook op latere leeftijd nog verder ontwikkelen.

Naast de hiervoor beschreven groepen, bestaat er de groep *mensen met ernstige spraak- en taalmoeilijkheden*. Ernstige spraak- en taalmoeilijkheden (ESM) zijn ontwikkelingsstoornissen die zich bij (jonge) kinderen kunnen manifesteren. Zij zijn niet zintuiglijk beperkt maar worden vaak vanuit dezelfde instanties ondersteund als mensen met een zintuiglijke beperking. Mensen met ESM hebben vooral problemen met (de ontwikkeling van de) communicatie, spraak of taal en daaruit voorkomende problematiek.

In dit profiel zal verder niet specifiek op deze groep ingegaan worden. Zij worden hier genoemd omdat begeleiders ZG wel met deze groep in aanraking komen.

2.2

Het ondersteunen van mensen met een zintuiglijke beperking

Dit profiel is gericht op mensen met een zintuiglijke beperking die een beroep doen op of afhankelijk zijn van hulpverlenende instanties voor ondersteuning. Er wordt dus niet ingegaan op mensen die geen

(participatie)problemen ervaren van hun zintuiglijke beperking, of geen hulp willen, ondanks dat anderen in een zelfde situatie of met een vergelijkbare beperking daar wel behoefte aan hebben.

Mensen met een zintuiglijke beperking worden zowel intramuraal (in een verblijfvoorziening) als ambuland (op school of thuis) begeleid. De begeleiding van mensen met een zintuiglijke beperking kan diverse vormen aannemen: ondersteuning, instructie, verzorging, behandeling, coaching, stimulering, voordoen en samen doen (modelling), grenzen stellen, de juiste voorwaarden creëren voor interactie, communicatie en leren, hulpmiddelen verstrekken, het faciliteren van de deelname aan sociale trainingen, et cetera. De ondersteuning vindt altijd plaats op basis van de ondersteuningsvraag van de cliënt en (bij voorkeur) op basis van diagnose of prognose.

Het begeleiden van mensen met een zintuiglijke beperking richt zich op de communicatie - en voor auditief beperkten spraak en (gebaren)taal, het bevorderen van de zelfredzaamheid en mobiliteit van de cliënt, de lichamelijke en cognitieve ontwikkeling, het sociaal/emotioneel functioneren en het sociale netwerk. De begeleider ZG moet over specifieke deskundigheid beschikken om de complexe ondersteuningsvraag van deze groep mensen te kunnen beantwoorden. Ook moeten begeleiders een bemiddelende rol kunnen spelen op verschillende leefgebieden van de cliënt, zoals in de contacten met instanties, het onderwijs en het sociale netwerk. De combinatie van onderstaande aspecten maakt dat het werken met de doelgroep ZG zich onderscheidt van het werken met andere doelgroepen.

1. Interactie, communicatie, spraak en taal

Bij alle mensen met een zintuiglijke beperking staat interactie en communicatie centraal. Bij mensen met een auditieve beperking geldt dit ook voor spraak en (gebaren)taal. Het is belangrijk om de juiste manier (vorm en niveau) te vinden om met de cliënt te kunnen communiceren, de communicatie (en voor auditief beperkten spraak en taal) te stimuleren en voor een optimale toegang tot informatie te zorgen. Dit hangt af van het niveau, capaciteiten, mogelijkheden, interesses en voorkeuren, belevingswereld en de ervaringen van de

cliënt. Begeleiders ZG moeten:

- kennis hebben van de verschillende op de doelgroep toegespitste communicatiemiddelen of -vormen en die kennis onderhouden;
- contact kunnen leggen met de cliënt;
- geëigende vormen van communicatie kunnen toepassen en de cliënt kunnen stimuleren om te communiceren, bijvoorbeeld door samen activiteiten te ontplooiën, activiteiten te onderbreken en af te wachten op een reactie;
- inlevingsvermogen hebben: de uitdaging om zich in de belevingswereld van de cliënt te verplaatsen en zich bijvoorbeeld te kunnen verplaatsen in de continue informatieachterstand van de cliënt. Om betekenis te kunnen geven aan de signalen van de cliënt en in te kunnen schatten wat diens mogelijkheden zijn, moet de begeleider ZG de cliënt goed kennen. De begeleider ZG moet daarom goed kunnen observeren.

Het is dus belangrijk dat begeleiders kennis hebben van en begrijpen hoe communicatie (en voor begeleiders van auditief beperkten, spraak en taal) zich normaliter ontwikkelt en hoe ze dat bij de doelgroep waarvan sprake is, kunnen helpen ontwikkelen. Begeleiders moeten weten welke vormen van communicatie ingezet kunnen worden en wat de (alternatieve)vormen zijn om communicatie te gebruiken en te ontwikkelen. Ook moeten ze kunnen begrijpen wat de impact is van een continue informatieachterstand en moeten ze bij cliënten behoefte creëren om hun communicatie te blijven ontwikkelen en ervaringen op te blijven doen. Daarbij is het van belang steeds de persoon voor ogen te houden waarmee ze communiceren.

2. Zelfredzaamheid

Het bevorderen van de zelfredzaamheid is een belangrijk aspect van de hulpverlening aan mensen met een zintuiglijke beperking. Dit vraagt van beroepskrachten dat zij zich goed kunnen inleven, niet alles voor de cliënt willen regelen en de cliënt ervaringen laten opdoen die de zelfredzaamheid bevorderen.

3. Mobiliteit

Voor mensen met een zintuiglijke beperking is het zichzelf zelfstandig kunnen verplaatsen, zowel binnenshuis als buitenshuis, bemoeilijkt. Zo is het voor cliënten met een visuele beperking of doofblindheid zeer moeilijk om zich een voorstelling te maken van hun omgeving. Dat belemmert de zelfredzaamheid. De begeleider zal de visueel beperkte cliënt daarom moeten kunnen ondersteunen in (het leren omgaan met) het oriënteren op een locatie, het bepalen van de richting van een doel en het bepalen van obstakels die er onderweg zijn. Cliënten zullen door de begeleiders onder andere ondersteund moeten worden in (het leren omgaan met) het oriënteren, het functioneren in het verkeer en het aangaan van nieuwe (potentieel risicovolle) situaties. Mensen met een zintuiglijke beperking kunnen veel hebben aan duidelijke voelbare – of bij mensen met een visuele beperking hoorbare – herkenningspunten en geleiderails. Slechtzienden hebben aangepaste verlichting en aangebrachte contrasten nodig om zich te kunnen oriënteren. Verder is het van belang te letten op zo min mogelijk obstakels en veranderingen in de omgeving (vaste plekken). Gespecialiseerde mobiliteitstrainers kunnen cliënten met een visuele beperking of doofblindheid leren zich te verplaatsen met een oriëntatiestok.

4. Sociaal-emotionele ontwikkeling

Begeleiders moeten kennis hebben hoe mensen zich normaliter op sociaal-emotioneel vlak ontwikkelen om problemen daarin vroegtijdig te onderkennen en bepaalde ontwikkelingen te kunnen stimuleren. Daar kan onder andere toe behoren het ondersteunen van hechting, individualisatie en socialisatie en het ondersteunen van de cliënt bij het aangaan (niet het creëren) van sociale contacten. Voor kinderen uit de doelgroep is het erg moeilijk om het onderscheid te gaan maken tussen zichzelf en de ander. Dit is zichtbaar in hun taalgebruik: herhalen wat de ander zegt, geen *ik* gebruiken. Cliënten met onvoldoende basisveiligheid reageren heftiger op stressvolle gebeurtenissen, zijn sneller angstig en kunnen moeite hebben met het aangaan, volhouden of verbreken van contact. Kinderen met een zintuiglijke beperking kunnen aanrakingsafweer vertonen. Begeleiders moeten problemen vroegtijdig kunnen onderkennen en zorgen voor een juiste verwijzing als dat nodig is.

5. Sociaal netwerk

De cliënt is onderdeel van een sociaal netwerk (vrienden, familie, school e.d.). In toenemende mate wordt bij de ondersteuning van de cliënt een beroep gedaan op dit sociaal netwerk, om de cliënt minder afhankelijk te laten zijn van het professionele circuit. Het succes van de uitvoering van een ondersteuningsplan is vaak mede afhankelijk van de medewerking van dit netwerk. In wezen is een begeleider daardoor ook de begeleider van het netwerk van de cliënt. Er wordt ook een (gedrags)verandering verwacht van de omgeving. Begeleiders moeten goed kennis over kunnen dragen aan het sociale systeem. Het ‘slagen’ van de begeleiding van de cliënt hangt ook af van het ‘slagen’ van de begeleiding van het sociale systeem. Begeleiders moeten daarbij vanuit het waarden en normenstelsel van de cliënt en de omgeving kunnen denken, daar rekening mee houden en het belang ervan inzien.

6. Complexiteit

Een kernbegrip in het begeleiden van mensen met een zintuiglijke beperking is complexiteit. Het gaat immers om een zeer diverse groep mensen: wat betreft hun beperking(en), leeftijd, ontwikkelingsniveau en eventuele bijkomende stoornissen zoals autisme en gedragsproblematiek. De ondersteuning die nodig is, vereist specifieke deskundigheid (kennis en vaardigheden) in het omgaan met een visuele en/of auditieve functiebeperking. Zo zal de beroepskracht in staat moeten zijn iemands ontwikkelingsniveau te herkennen en daarop in te steken. Omdat bij veel cliënten sprake is van meervoudige beperkingen en/of van bijkomende stoornissen of problemen, staat de begeleider voor de opgave om de oorzaak van het gedrag van de ZG-clieënt te achterhalen. Ook moet de beroepskracht interdisciplinair kunnen werken, omdat er meerdere disciplines of hulpverleners bij het ondersteunen van een cliënt betrokken zijn.

3

Kernopgaven geven de keuzes en dilemma's weer waar een beroepskracht regelmatig mee in aanraking komt, die kenmerkend zijn voor het werk, en waarbij van de beroepskracht een oplossing en een aanpak wordt verwacht.

In het beroepscompetentieprofiel niveau ABC zijn tien kernopgaven beschreven. In het BEROEPSCOMPETENTIEPROFIEL niveau D zijn daar twee kernopgaven aan toegevoegd (zie Bijlage 3 voor de titels van deze kernopgaven). In dit competentieprofiel XG worden alleen de kernopgaven beschreven die afwijken van deze kernopgaven uit de beroepscompetentieprofielen. Het kan daarbij gaan om een aanpassing/toespitsing of om een nieuwe kernopgave. Waar dat van toepassing is, wordt tussen haakjes de 'corresponderende' kernopgave uit de Beroepscompetentieprofielen vermeld.

De kernopgaven zijn, zoals in de beroepscompetentieprofielen, geformuleerd in termen van dilemma's. In de titel van de kernopgave wordt dit uitgedrukt in de term 'versus' (bijvoorbeeld betrokkenheid versus distantie). Daarmee is niet bedoeld dat de beroepskracht een keuze moet maken voor één van beide 'polen', maar dat de beroepskracht regelmatig in situaties verkeert waarbij een afweging moet worden gemaakt in het spanningsveld tussen beide.

1. Noodzakelijk fysiek contact versus persoonlijke grenzen (vgl. kernopgave 4 uit het Beroepscompetentieprofiel ABC)

De begeleider komt regelmatig in de persoonlijke levensruimte van mensen met een zintuiglijke beperking, zoals bij het fysiek leiden van de cliënt. Opgave daarbij is om steeds de juiste afweging te maken tussen het noodzakelijke fysiek contact en de persoonlijke grenzen van de cliënt, maar ook van de begeleider zelf. Het aanvoelen van die subtiele grenzen en het erover kunnen communiceren met de cliënt zijn belangrijke vaardigheden.

2. Bescherming versus vrijheid (vgl. kernopgave 8 uit het Beroepscompetentieprofiel ABC)

Het bevorderen van de zelfredzaamheid en van de mobiliteit, zijn belangrijke onderdelen van de begeleiding van cliënten met een zintuiglijke beperking. Dit gebeurt door vanuit een voor de cliënt zowel emotioneel als fysiek veilige basis, de cliënt meer vrijheid te bieden

waar dat mogelijk is. De begeleider zal daarvoor goed moeten kunnen bepalen wat de cliënt emotioneel en fysiek aankan en met fysieke risico's vanuit de omgeving de cliënt te maken kan krijgen.

4

Voortvloeiend uit de beschrijving van de doelgroep ZG (hoofdstuk 2) en de kernopgaven voor de begeleider van mensen met een zintuiglijke beperking (hoofdstuk 3) worden in dit hoofdstuk de competenties beschreven die specifiek zijn voor het ondersteunen van mensen met een zintuiglijke beperking.

Die competenties moeten worden beschouwd als een verbijzondering van de beroepscompetentieprofielen. In deze profielen is geformuleerd welke competenties in het algemeen van belang zijn voor het werken als begeleider in de gehandicaptenzorg (zie voor een overzicht bijlage 4 van dit rapport). In dit competentieprofiel ZG worden alleen de competenties beschreven die 'extra' of 'anders' zijn. Het is als zodanig dus niet een volledig competentieprofiel, maar een toespitsing gericht op het werken met mensen met een zintuiglijke beperking.

Voorafgaand aan de beschrijving van de competenties gaan we kort in op twee aandachtspunten die van belang zijn voor een goed begrip van de rest van dit hoofdstuk: de gehanteerde niveau-indeling en de verhouding tussen kennis en competenties.

Niveaus van beroepsuitoefening

Net zoals in de beroepscompetentieprofielen gaan de competenties vergezeld van een procesbeschrijving, waarbij de processtappen worden toegedeeld aan één of meer van de niveaus (A, B, C en/of D) zoals die in de profielen worden onderscheiden. In bijlage 5 van dit competentieprofiel ZG worden de niveaus en de procedure voor het 'scoren' van de processtappen naar niveau kort toegelicht. In algemene zin kan hieraan worden toegevoegd dat in dit hoofdstuk, zoals in (beroeps)competentieprofielen gebruikelijk is, de competenties van een ervaren beroepsbeoefenaar worden beschreven.

De niveaus A, B, C en D zijn te beschouwen als een overall beeld van de niveaus die in het primair proces in de gehandicaptenzorg kunnen worden onderscheiden. Deze indeling zal lang niet altijd één op één corresponderen met de functieniveaus die in afzonderlijke instellingen voor gehandicaptenzorg worden onderscheiden.

Ook is de niveau-indeling A-B-C-D niet één op één vergelijkbaar met de niveau-indeling (1 t/m 5) van de kwalificatiestructuur en van de beroepsopleidingen.

Dit betekent dat voor het gebruik van dit competentieprofiel - bijvoorbeeld als basis voor het ontwikkelen van opleidingen – een vertaling van de niveaus A, B, C en D naar de eigen situatie nodig is.

Kennis

Bij het formuleren van competenties - waarbij het gaat om het integreren van kennis, vaardigheden en attitudes – werd de werkgroep ZG duidelijk dat een aantal kennisaspecten als voorwaardelijk kan worden beschouwd voor nagenoeg alle aspecten van de ondersteuning van mensen met een zintuiglijke beperking. In verband met de leesbaarheid van dit hoofdstuk is er voor gekozen om deze kennisaspecten niet bij de uitwerking (de procesbeschrijvingen) van alle competenties afzonderlijk te vermelden, maar voorafgaand aan de competenties te beschrijven. Deze ‘voorwaardelijke kennis’ is als volgt geformuleerd:

De begeleider ZG moet beschikken over kennis van de doelgroep (o.a. de dovencultuur), van de gevolgen van en interactie tussen specifieke ZG-problemen, en weten wat dit betekent voor de ondersteuning van een individuele cliënt en weten wat de eigen rol of invloed hierin is. Ook moet de begeleider ZG kennis hebben op de volgende gebieden, vooral in relatie tot zintuiglijke beperkingen:

- fysiologische kenmerken van zintuigen (horen en zien)
- communicatie en communicatievormen (o.a. gebarentaal)
- taal en spraak. (Dit geldt alleen voor begeleiders die werken met cliënten met een auditieve beperking)
- de sociaal-emotionele ontwikkeling
- de motorische ontwikkeling
- (manieren van) informatievergaring
- (problemen omtrent) mobiliteit
- hulpmiddelen (o.a. taststokken, blindengeleidehond, navigatiehulpmiddelen)
- begeleidingsvoorzieningen in Nederland.

Competentiegebied B: Communiceren/contact

- 1 De begeleider ZG is bereid en in staat een zodanige relatie met de cliënt op te bouwen, dat deze zich vanuit een veilige basis verder kan en durft te ontwikkelen (vgl. competentie B1 uit Beroepscompetentieprofiel niveau ABC)

Proces	Niveau			
	A	B	C	D
De begeleider ZG:				
kan zich inleven in de belevingswereld van de cliënt	X	X	X	X
kan sensitief en responsief reageren op alle (kleine) signalen die de cliënt laat zien of horen	X	X	X	X
kan contact leggen en houden met de cliënt en ervoor zorgen dat de cliënt met hem contact kan maken en houden	X	X	X	X
kan op basis van professionele standaarden vrijheidsbeperking toepassen om de cliënt verder te helpen			X	X
herkent en kan omgaan met de grenzen van de persoonlijke levensruimte van de cliënt en van zichzelf	X	X	X	X
kan op professionele wijze fysieke nabijheid hanteren	X	X	X	X

- 2 De begeleider ZG is in staat de cliënt te ondersteunen bij het opbouwen van een sociaal netwerk, dat te onderhouden, op te treden als intermediair en de deskundigheid van het sociaal netwerk te bevorderen (vgl. competentie B2 uit Beroepscompetentieprofiel niveau ABC)

Proces	Niveau			
	A	B	C	D
De begeleider ZG:				
stimuleert en ondersteunt de cliënt in het contact met het sociaal netwerk en kan daarbij een voorbeeldfunctie vervullen	X	X	X	X
is in staat om af te stemmen op de culturele achtergrond ¹ , normen en waarden van de cliënt en diens omgeving, en herkent zingevingsvraagstukken ²		X	X	X
betrekt het sociaal netwerk bij de ondersteuning van de cliënt		X	X	X
informeert het sociaal netwerk dat bij de ondersteuning van de cliënt is betrokken	X	X	X	X
ondersteunt en instrueert het sociaal netwerk dat bij de ondersteuning van de cliënt is betrokken		X	X	X
onderhoudt relaties met het sociale netwerk van de cliënt			X	X
kan fungeren als intermediair tussen enerzijds de cliënt en de betrokken professionals en anderzijds het sociale netwerk van de cliënt			X	X

1 Het gaat om culturele achtergrond in brede zin, bijvoorbeeld etniciteit, religie, dovenscultuur

2 Het gaat vaak om complexe zingevingvraagstukken als seksualiteit, religie, ethische vraagstukken en dilemma's rondom gezondheidsvraagstukken

- 3 De begeleider ZG is in staat om de interactie en communicatie tussen de cliënt en de omgeving centraal te stellen met als doel de cliënt te stimuleren zich verder te ontwikkelen en in het bijzonder om de communicatieve zelfredzaamheid van de cliënt te bevorderen (vgl. competentie B3 uit Beroepscompetentieprofiel niveau ABC)

Proces	Niveau			
	A	B	C	D
De begeleider ZG:				
is zich bewust van de gevolgen van de beperkingen van een of meer zintuigen van de cliënt	X	X	X	X
kan aansluiten bij de interesses en de belevingswereld van de cliënt	X	X	X	X
is zich bewust van zijn communicatieve houding (verbaal en non-verbaal) en het mogelijke effect daarvan op de cliënt	X	X	X	X
kan de juiste vormen van communicatie hanteren in dialoog met de cliënt	X	X	X	X
kan adequaat afstemmen op het communicatieniveau van de cliënt		X	X	X
kan interacteren en communiceren met zeer diverse cliënten, vooral wat betreft de beperking waarvan sprake is, de leeftijd en het ontwikkelingsniveau		X	X	X
stimuleert gericht het gebruik van andere zintuigen dan de zintuigen waarvan het gebruik is beperkt			X	X
kan de behoefte creëren bij de cliënt om te communiceren	X	X	X	X
stimuleert bewust de communicatieve en de spraak- en taalontwikkeling			X	X

Competentiegebied B: Communiceren/contact

- 1 De begeleider ZG is bereid en in staat een zodanige relatie met de cliënt op te bouwen, dat deze zich vanuit een veilige basis verder kan en durft te ontwikkelen (vgl. competentie B1 uit Beroepscompetentieprofiel niveau ABC)

Proces	Niveau			
	A	B	C	D
De begeleider ZG:				
is in staat beredeneerde risico's te nemen en dit af te stemmen met de omgeving			X	X
is in staat stapsgewijs vaardigheden aan te leren en daarbij op de cliënt afgestemde instructie te geven		X	X	X
ondersteunt de cliënt bij en maakt de cliënt bewust van zijn lichamelijke en seksuele ontwikkeling		X	X	X
is constant alert op de emotionele en fysieke veiligheid van de cliënt en de voor verdere ontwikkeling benodigde vrijheid		X	X	X
herkent of het gedrag van de cliënt te herleiden is tot de zintuiglijke beperking en/of tot andere beperkingen, stoornissen of problemen			X	X
creëert situaties waarin de cliënt nieuwe ervaringen kan opdoen		X	X	X
past de richtlijnen toe voor het maken van contact alvorens iemand te begeleiden t.a.v. mobiliteit	X	X	X	X
hanteert verschillende begeleidingstechnieken en -richtlijnen in uiteenlopende situaties (gevaarlijke situaties, smalle deuren, trappen op en af, in- en uitstappen openbaar vervoer, verkeersveiligheid, auto, et cetera)	X	X	X	X
stimuleert het gebruik van hulpmiddelen (o.a. taststokken, blinden geleide hond, navigatiehulpmiddelen, hoortoestellen en overige hoorhulpmiddelen, communicatieboeken, alleringssystemen).	X	X	X	X

Werkgroep 2009

Naam

Organisatie

A. Bertijn*	VGN
E. Cornelissen	KEG Viataal
S. Damen	Bartiméus
D. Folkers	Bartiméus
A. van den Heuvel	Robert Coppes Stichting
M. van den Heuvel	KEG Viataal
R. Jansen	Zozijn
J. Kingma-Thijssen*	CCE Utrecht en Noord-Holland
J.M. Knispel	Noorderbrug
A. Koelewijn	Bartimeus
T. Kwint	Noorderbrug
M. Nooijen	Sensis
E. Riemersma	KEG Viataal
W. Scheres*	KEG Viataal
E. Vinks*	KEG Viataal

* Tevens lid van de schrijfgroep in 2009

Begeleiding en eindredactie:

F. Peters	KBA
T. Petrusa	KBA

2

Arensbergen, C. van en S. Liefhebber (2005), Landelijk competentieprofiel beroepskrachten primair proces gehandicaptenzorg, Utrecht: NIZW.

Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (2008).

Beroepscompetentieprofiel voor professionals met een hogere functie (niveau D) in het primaire proces van de gehandicaptenzorg. Utrecht: VGN.

Viataal. (2008). *Bekwaamheidsprofiel pedagogisch medewerker dagbehandeling.* Sint-Michielsgestel: KEG Viataal.

Viataal. (2008). *Bekwaamheidsprofiel groepsleerkracht SO D/SH.* Sint-Michielsgestel: KEG Viataal.

3

I Taken

Taken uit Beroepscompetentieprofiel ABC:

Cliëntgebonden taken

- 1 Inventariseren van de woon- en leefsituatie en verhelderen van de vraag van de cliënt
- 2 Opstellen van een ondersteuningsplan voor en/of met de cliënt
- 3 Ondersteunen en stimuleren van de cliënt bij het realiseren van de doelstellingen uit het ondersteuningsplan en zo nodig taken overnemen. Het gaat om de volgende leefgebieden:
 - a persoonlijke verzorging en het uitoefenen van verpleegtechnische handelingen
 - b wonen en huishouden
 - c werk, scholing en zinvolle dagbesteding
 - d sociale omgeving en contacten leggen en onderhouden
 - e (dag)activiteiten
- 4 Evalueren en bijstellen van het ondersteuningsplan
- 5 Ondersteunen en stimuleren van de cliënt bij het voeren van de regie over zijn leven en zo nodig het systeem van de cliënt activeren en ondersteunen bij het voeren van de regie, dan wel de regie overnemen

Overige taken

- 6 Samenwerken intern en extern
- 7 Samenlevingsgericht werken
- 8 Meedenken en meewerken aan verbetering van het hulpverleningsaanbod aan de cliënt
- 9 Bijdragen aan de organisatie en het beheer van de werkeenheid of organisatie-eenheid
- 10 Bijhouden van de eigen deskundigheid en ontwikkeling in het vakgebied

Taken uit Beroepscompetentieprofiel D:

- 10 Coördineert en bewaakt in complexe situaties de uitvoering van ondersteuningsplannen en stelt die plannen zonodig bij
- 11 Werkt aan de ontwikkeling van de kwaliteit van het zorgproces en bewaakt de randvoorwaarden daarvoor

II Kernopgaven

Kernopgaven uit Beroepscompetentieprofiel ABC:

- 1 Omgaan met (verschillende) normen en waarden van de cliënt, het cliëntensysteem, de organisatie en de eigen, professionele zienswijze, normen en waarden
- 2 Vasthouden aan afspraken in het begeleidingsplan versus flexibel omgaan met de veranderende cliëntvraag
- 3 Begeleiden versus overnemen van taken en verantwoordelijkheden
- 4 Betrokkenheid versus distantie
- 5 Werkzaamheden zelf uitvoeren versus inschakelen van anderen
- 6 Individueel belang versus groepsbelang
- 7 Belangen van de cliënt en de betrokkenen versus (financiële) mogelijkheden binnen de organisatie
- 8 Ondersteuning op afstand versus ondersteuning in fysieke nabijheid van de cliënt
- 9 Bevorderen van de autonomie van de cliënt en/of de groep versus garanderen van de veiligheid
- 10 Beroep op mensen die de cliënt ondersteunen versus inschakelen van professionele ondersteuning
- 11 Vraaggericht werken versus zelf invullen bij bemoeilijkte communicatie

Kernopgaven uit Beroepscompetentieprofiel D:

- 11 De wensen van cliënten versus de eisen die aan de organisatie en aan beroepskrachten worden gesteld
- 12 Veiligheid versus de vrijheid van de cliënt

4

Competenties uit Beroepscompetentieprofiel ABC:

A Vraaggericht werken: Vraag verhelderen en aansluiten bij de behoefte van de cliënt

A1 Door analyse de behoefte helder krijgen

De beroepskracht is in staat via verdieping en analyse de werkelijke behoefte van de cliënt duidelijk te krijgen, zodat de ondersteuning aansluit bij de werkelijke behoefte van de cliënt

A2 Observeren en veranderingen signaleren om het begeleidingsplan op te stellen

De beroepskracht is in staat om het gedrag, de gezondheidssituatie en de ontwikkeling van de cliënt te observeren en veranderingen te signaleren, waardoor zij het ondersteuningsplan kan opstellen en steeds kan aanpassen aan de behoefte van de cliënt

B Communiceren/contact

B1 Opbouwen van een vertrouwensband

De beroepskracht is in staat om een vertrouwensband met de cliënt op te bouwen, zodat de cliënt zich veilig en op zijn gemak voelt

B2 Opbouwen van een netwerk en samenwerken

De beroepskracht is in staat een netwerk op te bouwen en samen te werken, waardoor de cliënt minder afhankelijk wordt van het professionele circuit

B3 Communiceren op afgestemde manier

De beroepskracht is in staat om diverse methoden en technieken in te zetten en op verschillende niveaus te communiceren met de cliënt, waardoor ook bij bemoeilijkte communicatiemogelijkheden aangesloten wordt bij het niveau en de beleving van de cliënt.

B4 Helder schriftelijk communiceren

De beroepskracht is in staat zich helder schriftelijk uit te drukken, waardoor de boodschap helder en controleerbaar is voor anderen

C Gestructureerd, methodisch en kostenbewust werken

C1 Methodisch werken

De beroepskracht is in staat methodisch te werken, waardoor de werkwijze betrouwbaar is en het ondersteuningsplan goed onderbouwd en consistent is

C2 Prioriteiten stellen

De beroepskracht is in staat om prioriteiten te stellen, waardoor zij het eerst de activiteiten op zich neemt die het meest urgent zijn

C3 Kostenbewust werken

De beroepskracht is in staat om met de beschikbare middelen en mogelijkheden een maximaal resultaat te bereiken

D Omgaan met grenzen

D1 Bepalen van grenzen en ernaar handelen

De beroepskracht is in staat haar grenzen te bepalen voor zichzelf en in de omgang met de cliënt en daarnaar te handelen, zodat ze met plezier werkt en de cliënt weet waar hij aan toe is

D2 Bepalen van grenzen van bekwaamheid

De beroepskracht is in staat de grenzen van haar bekwaamheid en verantwoordelijkheid te kennen, zodat de kwaliteit van de hulpverlening verantwoord is

D3 Beslissingen nemen in geval van conflicten

De beroepskracht is in staat beslissingen te nemen in geval van conflicterende meningen, waardoor kwesties worden opgelost

D4 Betrokkenheid tonen en afstand nemen

De beroepskracht is in staat om met belangstelling en interesse te luisteren en zichzelf in te zetten zonder door te schieten in overbetrokkenheid, waardoor de cliënt zich gehoord voelt en de ruimte ervaart om zijn verhaal kwijt te kunnen

D5 Veiligheid en verantwoordelijkheid

De beroepskracht is in staat op respectvolle en heldere wijze op te treden bij agressie, onverwachte, lastige en/of crisissituaties, zodat de cliënt leert van de gebeurtenis en/of zijn omgeving geen gevaar loopt

D6 Wet- en regelgeving toepassen

De beroepskracht is in staat om in de omgang met de zorgvrager specifieke wet- en regelgeving in het dagelijkse werk (BOPZ, BIG,

ARBO, WGBO, WBP, klachtrecht, medezeggenschap, bewindvoering) toe te passen, waardoor er geen onrechtmatige handeling worden verricht

E Ondersteunen van de cliënt

E1 Rol en taken inschatten en bepalen

De beroepskracht is in staat op flexibele wijze situationeel te begeleiden, zodat de cliënt op een passende manier wordt geholpen en zich zo zelfstandig mogelijk kan ontwikkelen

E2 Randvoorwaarden scheppen

De beroepskracht is in staat randvoorwaarden te scheppen, zodat de cliënt een optimale woon- en leefsituatie heeft

E3 Ondersteunen van de cliënt

De beroepskracht is in staat de cliënt te ondersteunen op verschillende leefgebieden zoals huishouden, persoonlijke verzorging, realiseren van werk, mobiliteit, scholing en vrijetijdsbesteding

E4 Verpleegtechnisch handelen

De beroepskracht is in staat verpleegtechnische handelingen zo nauwgezet en secuur mogelijk uit te voeren, waardoor de kans op letsel bij cliënten zo veel mogelijk wordt beperkt

F Ontwikkelingsgericht begeleiden

F1 Motiveren en stimuleren bij de zelfstandigheid van de cliënt

De beroepskracht is in staat de cliënt te motiveren en te stimuleren, zodat hij zo zelfstandig mogelijk leeft, zo veel als kan verantwoordelijkheid draagt en zich optimaal kan ontwikkelen

F2 Talenten ontwikkelen

De beroepskracht is in staat om talenten van de cliënt te ontdekken, te stimuleren en te ontwikkelen op planmatige en systematische wijze

F3 Vasthoudend zijn

De beroepskracht is in staat het proces gaande te houden, ook al vormen zich soms grote obstakels en zijn de resultaten teleurstellend, waardoor de cliënt kan blijven rekenen op ondersteuning in moeilijke tijden

G Regie en coördinatie

G1 Samenwerken en afstemmen

De beroepskracht is in staat samen te werken en af te stemmen met collega's en personen binnen en buiten de organisatie, waardoor de cliënt optimale hulpverlening krijgt

G2 Regie voeren

De beroepskracht is in staat om in dialoog met de cliënt de regie te voeren, waardoor de cliënt een samenhangend aanbod krijgt

G3 Ondernemen en kansen zien

De beroepskracht is in staat om initiatief te tonen en te denken in mogelijkheden, waardoor kansen worden gezien en benut

H Werken als professional in een professionele organisatie

H1 Voorwaarden creëren om professioneel en prettig te werken

De beroepskracht is in staat voor zichzelf bepaalde voorwaarden te creëren en te organiseren, waardoor zij optimale omstandigheden realiseert om professioneel en prettig te werken

H2 Reflecteren op eigen handelen en deskundigheid bevorderen

De beroepskracht is in staat om te reflecteren op het eigen handelen en actief op zoek te gaan naar informatie, waardoor ze een bijdrage levert aan haar eigen ontwikkeling en haar eigen deskundigheid en professionaliteit

H3 Kwaliteitsverbetering en innovaties

De beroepskracht is in staat om mee te werken aan de kwaliteitsverbetering van de organisatie en aan innovaties en kwaliteitsverbetering van de zorginhoud

Competenties uit Beroepscompetentieprofiel D:

I De beroepskracht op niveau D is in staat de uitvoering van het ondersteuningsplan te coördineren en bewaken, zodanig dat het ondersteuningsaanbod aansluit bij de wensen en behoeften van de cliënt.

- J De beroepskracht op niveau D is in staat cliënten te ondersteunen bij het voeren van de regie over hun eigen leven en over de zorg en ondersteuning die zij ontvangen en kan die regievoering verbeteren, zodanig dat cliënten de keuzes maken die zij kunnen en willen maken.**

- K De beroepskracht op niveau D is in staat de condities te bewaken waaronder de zorg en ondersteuning wordt aangeboden, zodat de organisatie een optimale kwaliteit van zorg en ondersteuning kan realiseren.**

Colofon

Dit Competentieprofiel ZG is een uitgave van de Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN).

VGN
Postbus 413
3500 AK Utrecht

T 030 - 27 39 300
E info@vgn.nl
W www.vgn.nl/competentieprofielen

Ontwerp: Reinoud van Hasselt

December 2015

Dit is een nieuwe versie van het Competentieprofiel ZG.
De Stichting Arbeidsmarkt Gehandicaptenzorg (STAG) heeft het ontwikkelen van de inhoud van deze nieuwe versie gefinancierd.

Stichting Arbeidsmarkt
Gehandicaptenzorg **STAG**

